

Я. В. Житін

Структурно-семантичні особливості
макрополя «назви осіб»
в українській військовій термінології

Українська військова термінологія досить вивчена у вітчизняному мовознавстві, але структурно-семантичні особливості макрополя «назви осіб», що становить важливий шар цієї терміносистеми, не були предметом окремого лінгвістичного аналізу, і це зумовлює *актуальність* пропонуваного дослідження. *Мета* статті – виділити складники (мікрополе) макрополя «назви осіб» та описати деякі його смислові особливості. У роботі використано наукові поняття «макрополе» та «мікрополе». Макрополе ми розуміємо як динамічну семантичну групу лексичних одиниць, що мають спільність змісту та функціональну подібність; макрополе творить особливий умовний контекст, подібний до терміносистеми, то менших семантичних шарів, об'єднаних цим контекстом. Мікрополе – контекстуальний складник певного макрополя та потенційний складник інших макрополів, можливий поза будь-яким контекстом тільки як головна одиниця аналізу.

Аналіз семантичної структури військових термінів дозволив виділити макрополе, об'єднане архісемою «особа», до якого ввійшли мікропо-

ля, утворені на підставі спільності гіперсемічних сем, – «назви військових ступенів (рангів)» (*капітан-лейтенант, майор, молодший сержант, рядовик, сотник*), «назви військових посад» (*батальйонний (курінний, командир куреня(батальйону)), командир артилерійного (гарматного) дивізіону, командир рою (ройовий)*), «назви осіб, що виконують тимчасову роботу/ тимчасово виконують службу» (*вартівник, вахтовий (вахтовик), днювальник*), «назви статусів осіб» (*військовозобов'язаний військовополонений, дезертир, комбатант (ветеран війни)*), «назви військових професій» (*агент, артилерист, вигадник, гарматник, гранатометник, летун, човенний*). Зауважмо, що мікрополе «назви військових осіб» об'єднує назви очільників кількісних та кількісно-функціональних військових одиниць. Покажімо напрям підрядності в терміні «командир артилерійного дивізіону»: командир чого? – дивізіону; дивізіону якого? – артилерійного. Отже, це мікрополе складається з термінів, що називають особу, об'єкт (приміром, дивізіон, ескадрилья, чота) та можуть називати атрибут особи чи об'єкта: *курінний* – субстантивованний прикметник, що характеризує особу – командира куреня, чи курінного командира, себто термін «курінний» називає особу (командир), об'єкт (курінь) та атрибут (курінний) водночас; *командир артилерійного дивізіону* – термін називає особу, що очолює певний (артилерійний) об'єкт (дивізіон). Ми зауважили, що макрополе як динамічний лексичний контекст, залежний від накинutoї теми (приміром, «авіаційна лексика», «назви осіб» абощо), детермінує всю структурно-семантичну парадигму певного шару лексики. Поза цим умовним контекстом як окремі терміни, ряди, блоки термінів, так і мікрополя можуть компонуватися по-різному, наприклад, термін «матрос» належить до макрополя «військово-морська лексика» тощо. Мікрополе як мікроконтекст можна поділити на менші семантичні групи-контексти (блоки, ряди), що в них кожен компонент має відповідне місце. Такий парадигматичний зв'язок властивий усім мікрополлям лексичного макрополя «назви осіб». Головна підстава поділяти лексику на групи за семантикою – наявність спільних сем: що дрібніша семантична група, то більше спільних сем мають її складники; наприклад, семантичний ряд «командир» (*командир, командир рою (ройовий), командир сотні (сотенний), командир куреня (курінний), командир артилерійного дивізіону* тощо) має спільність імпліцитних архісеми «особа», гіперсеми «військова посада» та експліцитної інтегральної семи «командир», гіпосема виражається експліцитно в підрядних компонентах терміносполук (*пій, сотня* тощо).

Висновок. На матеріалі військової лексики та на підставі аналізу семантичних особливостей макрополя «назви осіб» ми довели розгалуженість ієрархічної смислової моделі цього шару військової терміносистеми.